

Vroomheid van alle dag

Over dit thema in de folklore is veel te vertellen: de N.W. Veluwe was protestants en de kerken hebben veel in vloed gehad op de normen en waarden van de bewoners. Hun doen en laten werd ingegeven door de Bijbel en vele gewoonten, die we nu nog kennen, zijn oorspronkelijk ontleend aan hun visie op de Bijbel. Sommige denkbeelden stammen zelfs uit vroegere, zogenaamde 'heidense' tijden, toen het Protestantisme nog geen bezit had genomen van Nunspeet.

De woning

In elk huis was een bijbel; bij de meer gegoeden was ook nog een statenbijbel die op een speciaal Bijbeltafeltje lag. Daar werd niet dagelijks uit gelezen, er werd alleen af en toe iets in opgezocht. Er werd drie tot vier keer per dag uit de Bijbel gelezen, meestal uit de trouwbijbel.

Bidden deed men voor en na het eten. Men zei dan: 'handen vouwen' of 'eerbiedig'. De vrouwen vouwden hun handen in de schoot, de mannen deden hun pet af en hielden die in hun gevouwen handen voor het bord of voor de ogen. De man gaf een kuchje dat het klaar was en dan kon men gaan eten. Men leefde strikt volgens de Bijbel en was erg bijbelvast. Enkelen spraken de 'tale Kanaäns' en brachten het vaak tot ouderling van de kerk.

In huis hingen vaak Bijbelteksten aan de muur en ook hingen er wel schilderijen met Bijbelse voorstellingen of prenten met afbeeldingen van hervormers aan de wand. Op de tegels rondom de schoorsteen waren vaak Bijbelse voorstellingen te zien. Op de rand van de schoorsteen stond een rij borden met Bijbelse voorstellingen. Als er dochters in huis waren, borduurden ze vaak grote Bijbelse voorstellingen zoals de Vlucht naar Egypte of Het offer van Izaäk. Deze werden ingelijst en dienden ook als wanddecoratie. Op het kabinet stond het kaststel met op de twee vazen een grote glimmende bol; de heksenbol. Je ziet ze ook wel eens onderaan een olielamp hangen. Dit was oorspronkelijk om boze geesten te weren, maar de betekenis ging in de loop der tijd verloren. Nu bezien we het als een leuke versiering.

Kerkgang

Zondag was de rustdag en werd er niet gewerkt, alleen het hoognodige werd gedaan. Zaterdag werd het vlees voor de zondag gebraden, de aardappels geschild en de groenten schoongemaakt. Zodoende had men de volgende dag zo min mogelijk te doen. Sommigen spaarden de afwas op voor de maandagmorgen, maar dan moest je wel goed in je serviesgoed zitten.

Op zondag ging men twee keer ter kerke. Er waren twee stromingen: Hervormd en Gereformeerd. Door de week konden de mensen meestal wel goed met elkaar omgaan maar op zondag groetten ze elkaar niet. In de kerk zong men psalmen op hele noten en soms werd er een gezang op het psalmbord aangegeven. Voor de kansel stond een lessenaar, waar de voorlezer de wet voorlas en de Bijbelgedeelten waarover de dominee ging preken. De preek was verdeeld in drie delen die afgewisseld werden met een tussenzang. Als de preek begon was er veel 'geruis' want dan werden de pepermuntjes uit tas of zak gehaald. Wij kregen als kind een half rolletje King, dan was je de koning te rijk. Je probeerde er zo zuinig mogelijk mee te doen, want de kerkdienst duurde soms wel twee uur. Na de preek werd er gecollecteerd met collectezakken of voor moeilijk te bereiken plaatsen, met een hengel, dat was een zak aan een lange stok.

De dominee was meestal gekleed in een zwart pak en had vaak ook een hoge hoed op. De hervormde dominee droeg op de preekstoel een toga, de gereformeerde een zwart pak. Het gezegde was: 'In de hervormde kerk is leervrijheid, in de gereformeerde kleervrijheid'. Verder had iedereen zijn zondagse goed aan. De vrouwen waren gekleed in hun kerkjak en droegen over hun tipmuts met oorijzer, de kerkmuts van batist met een prachtige handgekloste kant. Later kwam de nieuwe mode met de lange muts en het jacquetpak in zwang. Meisjes droegen bij hun zondagse jurk een 'bloementuintje', dat is een hoed versierd met bloemen en linten. Trouwens mannen en jongens hadden hun lakense pak aan met de satijnen boezeroen en de bijbehorende sieraden zoals een horloge met ketting en gouden keelknopen. Op de zilveren sloten van de Bijbels, die naar de kerk meegenomen werden, waren Bijbelse taferelen uitgebeeld. De kerkboekjes hadden meestal alleen een Nieuw Testament met 150 psalmen. Het hervormde boekje had na de psalmen nog 307 gezangen terwijl de gereformeerden het met 29 gezangen moesten doen. Niet in alle hervormde kerken werden gezangen gezongen, er waren twee stromingen: de Gereformeerde Bond – zonder gezangen – en de Confessionelen – met gezangen – Er bestond ook nog een derde stroming, de Vrijzinnigen, maar die vond je niet op de Veluwe.

Om de kerkkleding netjes te houden werd na de kerkdienst het mooie goed verwisseld voor iets minder moois. Textiel was erg duur en zo kon men soms een half leven met een pak doen.

Na het omkleden was er pas tijd om een kop koffie te zetten. Soms ging men 's avonds bij elkaar op visite. Dan werden er, al of niet begeleid door muziek van het harmonium, psalmen en gezangen gezongen uit Johannes de Heer.

Huwelijk

Vroeger ontmoette men elkaar op de kermis of tijdens de spinningen. Bij het woord kermis kan iedereen zich wel wat voorstellen, maar spinningen waren bijeenkomsten waar de jonge meisjes met hun wol of linnen naar toe gingen om gezellig met elkaar te spinnen. Aan het eind van de avond mochten de jongens, die al de bij de boerderij rond zwierven, naar binnen komen. Dan werden er spelletjes gedaan met als beloning steevast: zoenen.

Als er een stel ging trouwen werd dat meestal door de week 'voor de wet' gedaan en op zondag vond de bevestiging in de kerk plaats. Men vond dat dit voor de hele gemeente gedaan moest worden. Wanneer het een zogenaamd gedwongen huwelijk was dan moest het a.s. bruidspaar eerst schuldbekentenis doen. Van de preekstoel werd dan afgekondigd dat ze gezondigd hadden en het paar moest voor de kerkenraad hun schuld belijden.

Geboorte en doop

Rond de geboorte van een kind waren allerlei gebruiken in zwang, die terug voerden naar de oudtestamentische reinigingswetten of overleveringen uit de voorchristelijke tijd.

Heel vroeger dacht men dat de kinderen van de Paasberg, een oude heilige plek, kwamen. Tijdens de zwangerschap waren er allerlei bakerpraatjes. Men dacht bijvoorbeeld, dat als een zwarte kat het pad van de toekomstige moeder kruiste, dit ongeluk bracht aan het ongeboren kind.

Na de bevalling moest de kraamvrouw tien dagen het bed houden. Zij was dan onrein en werd tijdens die periode niet verschoond, zelfs het beddengoed niet; hoogstens wat schone doeken. Wanneer de moeder van Aaltje vroeger op kraamvisite geweest was dan werd er gezegd: 'Heb je ook een neus vol gehaald?' Na de kraamtijd was de eerste kerkgang of doop een nog overgebleven ritueel om de onreine toestand van moeder en kind op te heffen. Trouwens, wie weet er nog dat de maandelijkse menstruatie een steeds weerkerende periode van onreinheid was. In die periode mocht je geen werkzaamheden doen bij de slacht, het wekken of inmaken en zelfs het kloppen van room wilde vast niet lukken als het meisje of vrouw haar maandelijkse stonde had.

Kleine kinderen werden gedoopt voor ze zes weken oud waren. Ze droegen dan voor deze gelegenheid een speciaal doopjurkje (ook voor jongetjes) met een doopmutsje. Men ging niet met een ongedoopt kindje de weg op: je wist maar nooit..... Als de kinderen elf of twaalf jaar waren gingen ze van school. Ze waren dan oud genoeg om naar de catechisatie te gaan. Ze waren tot dan dooplid en als ze een jaar of negentien waren deden ze belijdenis. Ze werden dan belijdend lid van de kerk en mochten aan het avondmaal deelnemen. Tegenwoordig neemt men meer vanzelfsprekend deel aan het avondmaal, maar vroeger was dat anders. Wanneer men bijvoorbeeld ruzie met iemand had, dan moest dat voor de avondmaalszondag bijgelegd worden. Anders 'at en dronk je jezelf een oordeel'. De

kerk speelde vroeger een grote rol in het leven van alledag en dat ging gepaard met strikte regels en een grote sociale controle. Een enkele keer werden zondaars zoals overspeligen vanaf de kansel vermaand en onder censuur geplaatst. Wanneer men niet ten goede keerde was het uitspreken van 'de ban' de laatste straf. Een paar keer per jaar kwamen er twee ouderlingen op huisbezoek en werd naar de stand van het geloof geïnformeerd

School

Het schoolleven was een afspiegeling van het geloof dat 's zondags in de kerk gepredikt werd. Dat begon al op de maandagmorgen wanneer het psalmvers ten overstaan van de hele klas opgezegd moest worden. De meeste ouderen onder ons hebben dankzij die gewoonte een formidabele kennis van de psalmen. Dat ze als kind niet altijd begrepen werden, daar werd niet zo bij stilgestaan. Ook werd er gecollecteerd voor de zending, want de heidenen moesten toch ook bekeerd worden. Iedere schooldag begon met bidden en het zingen van 'de psalm van de week'. Daarna werd er een Bijbelverhaal verteld, al of niet passend bij het kerkelijke jaar. Tussen de middag werd er gedankt en gebeden en aan het eind van de middag werd er een psalm of soms een gezang gezongen. Als het wel eens onweerde onder schooltijd, dan werd er ook een geestelijk lied gezongen. Aaltje kan zich nog goed herinneren, dat het na een lange periode van extreme droogte weer ging regenen. Ze moest toen met de klas zingen: 'Het ruime hemelrond, vertelt met blijde mond.....enz.' Ze was toen een jaar of tien.

Dood en begraven

Dit is wel een erg korte titel voor een verschijnsel dat met zeer veel vastgestelde tradities omgeven werd. De hele familie ging na het overlijden van een dierbare in de rouw. Dat manifesteerde zich in kleding en sieraden van overwegend zwarte kleur, die tijdens de rouwperiode gedragen werden. De lengte van de rouwperiode hing af van de relatie tot de overledene. Het rouwen over een zeer nabij familielid, zoals een echtgenoot of een van de ouders, duurde vroeger vier jaar.

De overledene werd door de burens afgelegd en de kist werd onder het raam gezet. Dat was nu eenmaal de gewoonte, waarbij men al lang de oorspronkelijke betekenis vergeten was dat demonen of boze geesten er met de ziel van de dode van door konden gaan. Volgens andere bronnen werd vlak voor de begrafenis de kist op de deel, onder het haakgat (gat in de zoldering waar stro naar boven of beneden gestoken werd) gezet om daar de kist te sluiten. Dit natuurlijk ook met lang vergeten referenties naar de geestenwereld.

De dominee heeft dan in bijzijn van familie en burens uit de Bijbel gelezen, een stichtelijk woord gepredikt en gebeden. Nadat iedereen van begrafenisbier (een soort dik bier) en een begrafenisbol in de vorm van een grote kadet, was voorzien werd de dodenwagen voorgereden en reed men naar het kerkhof. D.w.z. de wagen met de begeleidende vrouwen, reed en de rest van het gezelschap liep. De weg naar het kerkhof voerde over de dodenweg, een route die vanouds daarvoor gebruikt werd en nu nauwelijks meer bekend is. Tijdens het laatste gedeelte werd de kerkklok geluid: voor mannen de grote klok en voor vrouwen de kleine. Heden ten dage zijn er nog mensen die het verschil tussen het geluid van mannen- of vrouwenklok kunnen horen. En weer is men vergeten dat de klok oorspronkelijk geluid werd om boze geesten te verjagen.

De eerste zondag na de begrafenis werd door de familie 'de rouw in de kerk gebracht'. De rouwenden verschenen dan in rouwkleiding in de kerk om getuige te zijn van de afkondiging van het overlijdensbericht van hun dierbare overledene.

Christelijke feestdagen

We beginnen met het eerste feest van het kerkelijke jaar, namelijk met de viering van Sint Maarten op de elfde van de elfde. In de vroege avond trekken dan groepjes kinderen rond met al of niet zelfgemaakte lampions. Aan de deuren zingen ze hun liedjes en krijgen dan wat snoep of fruit. In Nunspeet is dit geen gewoonte geweest, maar in omliggende plaatsen zoals Elburg en ook Vierhouten wordt dit nog steeds gedaan.

Het vieren van de kerstdagen was vroeger bij uitstek een familiegebeuren. Er werd twee maal per dag naar de kerk gegaan en probeerde wat extra's van het eten te maken. Van alle overdaad die men tegenwoordig ziet, had men geen weet. De kerstboom was lange tijd taboe en verscheen pas in de jaren vijftig in de diverse huiskamers.

Met Palmpasen versierden de kinderen hun paastak. Dit zijn stokken of takken in de vorm van een palm, behangen met slingers en snoep en bovenin een haantje van brood: de pikhaan. Tegenwoordig is er nog steeds een pikhanenoptocht waarbij heidense en christelijke symbolen samengaan en niemand denkt er aan, dat het oorspronkelijk een rooms-katholieke processie was. Zo zijn eieren een teken van vruchtbaarheid, de haan van verraad, het brood doet denken aan offeren en eventuele buxustakken zijn een teken van hernieuwd leven.

Op Goede Vrijdag hadden de scholen vrij, maar verder werkte iedereen en de winkels waren gewoon open. Ik vond het als kind een beetje raar, dat er wel dodenherdenking was op 4 mei, maar op Goede Vrijdag werd er om 12 uur nog geen minuut stilgestaan bij de kruisiging van Christus.

De paasdagen werden iets uitbundiger gevierd. De eerste paasdag verliep zo'n beetje als alle zondagen met twee keer kerkgang en wat bijzonders bij het eten. Tijdens de paasdagen werd er speciaal paasbrood, gevuld met krenten en rozijnen gegeten. Die broden herinneren aan oude offermaaltijden. Je mocht met Pasen zoveel

eieren eten als je lustte. Ook weer een oud vruchtbaarheidssymbool. Op tweede paasdag ging men 's morgens naar de kerk, maar 's middags was er 'meidenmarkt' op de Elspeterweg. Daar kuierden dan de deerns en de jongens om te zien of ze een kansje maakten bij het andere geslacht. De toeschouwers zaten op de heuveltjes langs de weg. Zij hadden een leuke middag en waren aan het eind van de dag weer geheel op de hoogte van alle nieuwtjes in het dorp.

's Avonds werden er overal paasvuren ontstoken van materiaal wat de jeugd van te voren vergaard had. Volgens Aaltje was dat verschrikkelijk gezellig.

Op Hemelvaartsdag was er het zogenaamde 'dauwtrappen', waarbij oorspronkelijk in de vroege morgen met blote voeten in het bedauwde gras werd gelopen. Volgens het volksgeloof heeft de dauw op speciale dagen een magische en genezende kracht. Tegenwoordig organiseert de Hervormde Kerk nog steeds in de vroege morgenuren van Hemelvaartsdag een fietstocht, namelijk het dauwtrappen. (nog steeds trappen, maar dan op de fiets)

Met Pinksteren ging je naar de kerk en was de tweede Pinksterdag, na de morgendienst, bij uitstek een dag om op familievisite te gaan.

door Alie de Graaf-Modderman

Bronnen:

Aaltje Goris, Herinneringen en overleveringen

Prof. Dr. J. de Vries e.a., Volk van Nederland

J. van Heerde, Onder de Clockenslach van Nunspeet

©Heemkundige Vereniging Nuwenspete